

7. Бондарчук Н. У Христофорівку, до Миколи Аркаса...//Рідне Прибужжя. - 2003 .- 31 жовтня.

8. Шкварець В.П. Микола Миколайович Аркас : Життя. Творчість. Діяльність: - Миколаїв - Одеса, 2002. - 254 с.

9. Березовська Т.В. Історичний портрет роду Аркасів. - Миколаїв, 2005. - 215 с.

10. Березовська Т.В. Щоденник молодого Аркаса як джерело формування його духовного космосу // Музейний часопис (До 90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею). - Миколаїв, 2003. - С. 77-81.

11. Аркас М. Історія України-Русі. Вступне слово і коментарі В.Г. Сарбея. - К.: Вища школа, 1990. - 456 с.

12. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). - Львів: Накладом видавничої спілки "Діло".-Ч.1, 1925.-60 с.

13. Андріяш В.І. Місце і роль М.М. Аркаса у відродженні національної школи // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Вип.4. Історичні науки. - Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. - С. 104-108.

14. Ульяновський В.І. Українська справа в житті Миколи Аркаса // Бібліотечка українознавства для вчителя. Науково-методичний вісник. - Вип.1. - Миколаїв, 1993. - 80 с.

15. Камінський Ф. Листування Лесі Українки з М.М. Аркасом // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. - 1963. - №4. - С. 48-50.

16. Яринчук И. Здесь раньше дом стоял... // Вечерний Николаев. - 1992. - 29 октября.

17. Сасюк С.Г. М.М. Аркас як керівник Миколаївської "Просвіти" // М.М. Аркас: погляд із сьогодення. Збірник матеріалів II Міжвузівської студентської науково-практичної конференції. - Миколаїв, 1998. - С. 63-69.

18. Література рідного краю (Письменники Миколаївщини): Посібник-хрестоматія /Уклад, і заг. редакція Н.М. Огернич. - Миколаїв: Вид-во МОІППО, 2003.-212 с.

Передерій І.Г.

УДК 94 (477) "1917 - 1920": 323 (092)

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ ТА УКРАЇНЬСКА ВЛАДА ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917 - 1920 рр.

У статті досліджується ставлення політика та громадського діяча В. Липинського до української влади доби національно-визвольних змагань 1917 - 1920 рр. Аналізується вплив на формування цього ставлення безпосередньої участі В. Липинського у державотворчих процесах, а також політики, котру проводили уряди Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії.

Ключові слова: В. Липинський, Центральна Рада, Гетьманат Павла Скоропадського, Директорія, державотворення, політична влада.

Актуальним і важливим напрямом розвитку сучасної вітчизняної історичної науки є, зокрема, українська біографістика, котра досліджує життєвий і творчий шлях видатних діячів минулого. Особливе зацікавлення науковців викликають ті постаті, що були замовчувані за радянської доби. До таких належить і В'ячеслав Липинський - видатний український учений та громадсько-політичний діяч, ім'я котрого повернулося на Батьківщину лише після проголошення незалежності України. Разом з іменем повернулася і багатюща спадщина діяча: наукові праці з історії, політології, релігієзнавства, а також його консервативно-монархічна теорія, що стала у пореволюційний час осерддям ідеології гетьманського руху.

Важливою сторінкою у громадсько-політичній діяльності В'ячеслава Липинського була доба національно-визвольних змагань 1917 - 1920 рр., котра великою мірою вплинула на остаточне формування його світоглядних та політичних позицій. Досвід громадсько-політичної та державної роботи, котрий В. Липинський набував у революційний період, безумовно, відіграв провідну роль в еволюції його поглядів на сутність та проблеми українського державотворення, на формування його консервативно-монархічної теорії. У цьому сенсі, на наш погляд, цікавим є ставлення політика та громадського діяча В. Липинського до української влади доби національно-визвольних змагань 1917 - 1920 рр. - Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії УНР. Адже формувалося та трансформувалося це ставлення з одного боку, під впливом безпосередньої участі В. Липинського у державотворчих процесах, а з іншого - тієї політики, котру ця влада проводила. Тому метою даної наукової розвідки і стала спроба дослідити ставлення В. Липинського до української влади того часу. Відповідно до мети ми ставили такі завдання: визначити чинники, котрі впливали на зміну ставлення В. Липинського до українських урядів протягом усього періоду 1917- 1920 рр.; з'ясувати бачення діяча щодо причин їх поразок та невдач; показати громадсько-політичну діяльність В. Липинського у контексті української політики доби національно-визвольних змагань.

Протягом останніх двох десятиліть з'явилася низка наукових розвідок, котрі присвячені різним періодам діяльності В. Липинського, аналізу його наукових праць та творчої спадщини. До тих, котрі певним чином стосуються поставленої нами проблеми, слід віднести праці таких науковців, як Я. Дашкевич [4], К. Галушко [3], Т. Осташко [13]. Стаття Я. Дашкевича - це роздуми про те, ким був В'ячеслав Липинський в епоху Української революції і як він сам дивився на цю епоху вже після її

завершення. У монографії К. Галушка є розділ, у якому стисло висвітлюється життєвий шлях видатного українського діяча, в тому числі й у період 1917 - 1920 рр. Праця Т. Осташко характеризує громадсько-політичну діяльність В. Липинського шляхом аналізу його опублікованої епістолярної спадщини. Спробуємо, розширивши коло джерел, з'ясувати ставлення В. Липинського до українських національно-демократичних урядів доби визвольних змагань через призму його громадсько-політичної діяльності згаданого періоду.

Громадсько-політичну діяльність В'ячеслав Липинський розпочав із початку 1900-их років [11, с. 251] і ще тоді визначав себе як самостійника [12, с. 290]. Лютневу революцію 1917 року зустрів у Полтаві, де в той час служив начальником кінного резерву на Павленках. Повалення російського самодержавства і початок національного відродження України зустрів із захопленням, проте не поділяв соціалістичних ілюзій більшості чільних діячів Української Центральної Ради.

Весною 1917 р. в Полтаві виникла Українська військова громада (УВГ), котра виступила за створення в тилкових підрозділах російської армії національних українських військових формувань. На думку деяких дослідників, як-от Я. Дашкевич [4], К. Галушко [3], товаришем голови цієї організації, або, навіть, її головою був В. Липинський. Нам не вдалося однозначно підтвердити чи спростувати цю думку, позаяк прізвище видатного діяча в документах Державного архіву Полтавської області не згадується. Бракує згадок про Липинського і в періодичній пресі того часу, за винятком одного числа "Вісника Полтавського губернського громадського комітету" від 6 червня 1917 року, в якому зокрема подається протокол загальних зборів Полтавської УВГ від 2 червня того ж року. В протоколі зафіксовано, що головою загальних зборів було обрано прапорщика Липинського [2]. З цього факту можна зробити ймовірне припущення, що В. Липинський таки відігравав одну з керівних ролей у цьому громадсько-політичному об'єднанні.

Від самого початку діяльність УВГ мала національний характер, зокрема виступала проти бучного святкування чергової річниці Петрової перемоги під Полтавою [5, арк. 127]. Коли Центральна Рада своїм першим Універсалом 10 (23) червня 1917 р. проголосила автономію України, УВГ відразу ж визнала Центральну Раду "тимчасовим урядом автономної України". Після більшовицького перевороту представники УВГ однозначно висловилися на засіданні Полтавської міської ради робітничих і селянських депутатів за те, щоб уся повнота влади в Україні належала лише Українській Центральній Раді та її урядові - Генеральному Секретаріату [6, арк. 191].

Однак незабаром В. Липинський на власному досвіді переконався у згубності так званої класової позиції Центральної Ради. Він узяв безпосередню участь в українізації кавалерійської військової частини на Полтавщині, проте дістав відмову, причину якої сам Липинський убачав у своєму шляхетському походженні та самостійницьких поглядах [9, с. 11]. Як писав згодом Д. Дорошенко, "з моментом революції всі свідомі українці проголосили себе соціалістами, а ті, що мали відвагу до соціалістів себе не зарахувати (як-от В. Липинський), ті залишились поза політичним життям. Українського патріота і несоціаліста ніби й помислити було не можна..." [7, с. 268].

Більше того, сам В. Липинський красноморвно підкреслював, що "увесь перший, найбільше гарячий, найбільше творчий період діяльності Центральної Ради" пройшов "під гаслом як найгострішого поборювання самостійників, як контрреволюціонерів і ворогів народу" [9, с. 5]. І саме з цим мислитель пов'язував причини невдач Центральної Ради у державотворчих процесах. Адже на його думку, "внутрішня боротьба українська тоді могла би бути не руйнуючою, а творчою, коли б велась вона во ім'я повної волі й повної - державної й культурної - незалежності цілої без винятку української нації" [9, с. 4].

Ще одним напрямом громадсько-політичної діяльності В. Липинського на Полтавщині в 1917 році була участь у заснуванні Української демократично-хліборобської партії (УДХП) та формуванні її програмових засад. Партія створювалася заходами відомих земських і громадських діячів Володимира і Сергія Шемета, а також голови Лубенського селянського комітету М Боярського, і мала об'єднати українських землевласників. Поява такої партії на політичній арені України була невинуватою, адже розв'язання аграрного питання було одним із провідних завдань, що стояло перед українською владою. Більшість українських політичних партій того часу, як відомо, виступали за ідею соціалізації землі. Однак повна ліквідація приватної власності на землю відповідала інтересам далеко не всіх хліборобських мас. Сама це й стало однією з головних причин організаційного оформлення українського хліборобського руху, котрий відіграв важливу роль в суспільно-політичних процесах за доби Центральної Ради і, особливо, в період Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Новостворена УДХП, до очільників котрої належав і В. Липинський, представляла ліберальний напрям цього руху.

Оформлення хліборобського руху здійснювалося як опозиція невдалій аграрній політиці Центральної Ради, своєрідним апогеєм котрої стало скасування приватної власності на землю III-ім Універсалом. Саме тоді

цей рух особливо активізувався. Установчі збори УДХП відбулися 29 червня 1917 року в Лубнах. У них узяли участь близько 800 селян та 200 представників української інтелігенції.

Партія мала ґрунтувати свою діяльність на таких фундаментальних принципах: суверенність українського народу, приватна власність як основа народного господарства, парцеляція за викуп поміщицьких маєтків для задоволення потреб малоземельних селян і залишення в руках попередніх власників такої кількості землі, яку встановить Український сейм [15, арк. 1 - 17]. Липинському було доручено остаточне редагування партійної програми, що була опублікована в жовтні 1917 р. У ній він значно розширив програмові засади УДХП, прийняті при її заснуванні у червні 1917 р. Новими стали положення про необхідність формування провідної верстви суспільства з державницькою свідомістю, співіснування орендної та приватновласницької форм землеволодіння, встановлення державного контролю за національним господарством [14].

У 1917 році УДХП та її очільники, у тому числі й В. Липинський, хоча й не поділяли соціально-політичної програми Центральної Ради, проте не пішли у відкриту опозицію й продовжувала підтримувати перший український парламент, оскільки вважали його існування законним. Цей принцип підтримки легітимної української влади, навіть якщо вона не відповідала його політичним поглядам, на думку дослідниці Т. Осташко, характеризував практично всю політичну діяльність В. Липинського протягом усього періоду національно-визвольних змагань [13, с. 133].

Коли на початку 1918 року стало очевидним, що Центральна Рада не змогла розв'язати земельну проблему, хліборобський рух у країні активізувався. У березні 1918 р. в Києві відбулося кілька нарад його провідників. Активним їх учасником був і В. Липинський. На цих нарадах він висловлював думку про необхідність зміни політичного устрою на монархічному принципі. Здійснити ці плани він пропонував за допомогою німецької участі. Але спроба знайти підтримку у вищих колах німецького командування тоді не увінчалась успіхом [17, с. 177].

Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського колишній провідник українських хліборобів-демократів В. Липинський "у мовчазній опозиції до своєї партії участі в її житті ... не бере" [17, с. 178] і віддається державній роботі на ниві дипломатії в ролі посла в Австро-Угорщині. У Гетьманаті 1918 р. Липинський бачив спробу прийти до влади й узяти до своїх рук справу державного будівництва несоціалістичних хліборобських українських елементів. На наш погляд, багатьом історикам притаманне певне перебільшення ролі В. Липинського в апологетизації

Гетьманату П. Скоропадського. Насправді ж він визнавав хиби і помилки цього етапу національно-визвольних змагань. Крім того, Липинський чітко виділяв у ньому два періоди: перший - самостійницький, хліборобський при кабінеті Лизогуба, і другий - федеративний при кабінеті Гербеля. Перший період Липинський вважав "за період будівництва державної й національної української незалежності". Другий період, що позначився поступками фінансистам з "Протофісу" і проголошенням федерації з Росією, він вважав за "політичну й національну катастрофу..." [7, с. 270]. До найголовніших помилок Гетьманату П. Скоропадського В. Липинський зараховував такі:

1) мовчазну згоду гетьмана на розгон Української Центральної Ради, що суттєво підважувала легітимність влади П. Скоропадського;

2) заборону німецькою владою селянського з'їзду наприкінці квітня 1918 р. На думку В. Липинського, селян легко було відповідною тактикою перетягти на бік нової влади [1, с. 61];

3) найважливіша помилка - безсилля і пасивність уряду супроти каральних експедицій, організованих, за словами Д. Дорошенка, "найбільш нікчемними і хамськими елементами, - грабіжниками, пройдисвітами і провокаторами, які навмисне й свідомо дискредитували серед селян ідею української держави" [7, с. 270].

Восени 1918 р., коли виникла загроза існуванню гетьманської влади в її протистоянні з Українським Національним Союзом, В. Липинський, перебуваючи у Відні і маючи як амбасадор розв'язувати щоденно силусиленну різноманітних дипломатичних проблем, продовжував перейматися і внутрішнім життям України, намагався через близьких до гетьмана представників урядових кіл давати поради та висловлювати застереження щодо сучасного моменту. Так, 3 жовтня 1918 року він листовно звертається до Євгена Чикаленка, котрий у той час був членом урядової комісії для вироблення земельного закону і мав можливість особисто спілкуватися з гетьманом.

У листі В. Липинський викладає можливі загрози для гетьманської влади у зв'язку зі зміною міжнародного становища і прагненням Австро-Угорщини підписати сепаратний мир з Антантою. До цього моменту, пише він у листі, Україна мусить підійти підготовленою, бо "...коли Україну буде в тім часі репрезентувати теперішній уряд з одного боку і національний союз з другого - то наша справа програна. Антанта тоді спиратиметься на всі протиурядові і протиукраїнські елементи і наступить "возсоединение". Треба зробити так, щоб Антанта застала на Україні офіційне національне українське представництво і реорганізований цим представництвом уряд" [8, арк. 1].

Далі Липинський пропонував негайно скликати Сейм (у формі представництва партій і організацій) і створити діловий коаліційний кабінет з українською більшістю, але й за участю росіян і поляків. "Се спасе Гетьмана, як персоніфікацію Української Держави, се перетворить національний союз з репрезентації партійної (з котрою ніхто не буде числитися) на репрезентацію національну і, запрягаючи до державної роботи росіян і поляків, се відбере в Антанти частину сил, на котрих могла б будуватись протиукраїнська політика" [8, арк 1 зв.]. Отже, В. Липинський виявляв справжнє державницьке мислення, пропонуючи розумний тактичний хід, котрий мав би врятувати гетьманську владу та забезпечити їй майбутнє як всередині країни, так і на міжнародній арені.

В. Липинський болісно переживав антигетьманське повстання. Однак продовжував залишатися дипломатичним представником УНР в Австрії і за часів Директорії фактично до серпня 1919 року. Серед нової влади він мав багато опонентів і відвертих ворогів, котрі прагнули будь-що дискредитувати українського посла. Але навіть вони зрештою мусили визнавати організованість, плідність та результативність роботи підпорядкованого В. Липинському посольства [16].

Непослідовні політичні кроки Директорії, а також репресивні заходи проти діячів-державників зрештою змусили посла відмовитися від посади. Останньою краплею для прийняття безповоротного рішення став розстріл талановитого воєначальника П. Болбочана, котрий спробував виступити проти політичного курсу Симона Петлюри. В серпні 1919 р. В. Липинський іде у відставку і відтоді перебуває в еміграції в Австрії. У листі до дипломатичного представника ЗУНР в Австрії М. Василька від 2 грудня 1919 року він зазначив: "З політикою сучасного уряду і внутрішньою, і зовнішньою на стільки не погоджуюсь, що не міг я нести навіть тієї частини відповідальности, яка на мене, як на виконавця волі того уряду, спадала". Далі у листі В. Липинський називає основні прорахунки уряду Директорії, котрі, на його думку, "мусять сучасну політику ... довести до краху". Такими він вважає, по-перше, "відтрусення всіх поміркованих... державних елементів" від процесу державотворення і, по-друге, "...безпринципне і позбавлене лєоґіки кокетування з Польщею і тим зміцнювання на Україні наших москофілів" [10, с. 243].

Ще раніше у листі до міністра закордонних справ А. Лівіцького в уряді Директорії від 16 жовтня 1919 року, глибоко аналізуючи внутрішню політику Директорії, В. Липинський факт розправи над полковником П. Болбочаном розцінює як "тільки вище, видніше полум'я того процесу самоспалення, в якому згоряє наша хата" [3, с. 134].

Отже, як бачимо, В. Липинський протягом усього періоду національно-визвольних змагань 1917 - 1920 рр. був у самій гущавині подій як громадсько-політичний та державний діяч. При цьому він часто не підтримував політичний курс, упроваджуваний різними репрезентантами влади. Це насамперед стосується Центральної Ради та Директорії УНР. Бачив він і прорахунки гетьманської влади Павла Скоропадського і не ідеалізував її, принаймні у революційну добу.

Perederiy I. G

VJYATSHESLAV LYPYNSKIY AND UKRAINIAN POWER OF PERIOD NATIONAL LIBERATION COMPETITIONS 1917 - 1920.

V. Lypynskiy to Ukrainian power of time of national liberation competitions 1917 - 1920 is investigated. Analysed influence on formation of this relation of the direct participating of V. Lypynskiy in state-creative processes, and also policy, which was conducted by the governments of Central Rada, Hetmanat of Pavlo Skoropadskiy and Directory.

Key words: V. Lypynskiy, Central Rada, Hetmanat of Pavlo Skoropadskiy, Directory, creation of the state, political power.

Передерий И.Г.

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСКИЙ И УКРАИНСКАЯ ВЛАСТЬ ВРЕМЁН НАЦИОНАЛЬНО -ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ 1917-1920 ГГ.

В статье исследуется отношение политика и общественного деятеля В. Липинского к украинской власти времени национально-освободительного движения 1917-1920 гг. Анализируется влияние на формирование этого отношения В. Липинского в процессе государственного устройства, а также политики, которую проводило правительство Центральной Рады, Гетьмана Павла Скоропатского и Директории.

Ключевые слова: В.Липинский, Центральная Рада, Гетьманат Павла Скоропадского, Директория.

Джерела та література:

1. Андрієвський. В. З минулого. - Т.2: Від гетьмана до Директорії. - Ч. 1. Гетьман. - Берлін., 1923.
2. Вісник Полтавського губернського громадського комітету. - 1917. - 6 червня. - № 37.
3. Гапушко К.Ю. Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських "правих". - К.: Темпора, 2002. - 288 с.
4. Дашкевич Я. Хам чи Яфет. Липинський і українська революція // Україна: Наука і культура. - Вип. 29. - К., 1996. - С.32 - 39.
5. Державний архів Полтавської області (далі - ДАПО). - Ф.П - 17, оп. 1, спр. 34-а, арк. 127.

6. ДАПО. - Ф. 1057, оп. 1, спр. 6, арк. 191.
7. Забаревський М. (Дорошенко Д.) В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу // У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: наук. збірник / Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. - К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. - 390 с. С. 261 - 294.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. - Ф. 44, № 473, арк. 1 - 1 зв.
9. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. - Київ - Філадельфія, 1995.
10. Листи В. Липинського до Василька М. / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія "Архів". Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. - Т.1. (А-Ж) - К.: Смолоскип, 2003. - 960 с. - С. 241 - 243.
11. Листи В. Липинського до Волошина І. / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія "Архів". Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. - Т.1. (А-Ж) - К.: Смолоскип, 2003. - 960с. - С. 249 - 262.
12. Листи В. Липинського до Гехтера М. / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія "Архів". Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. - Т.1. (А-Ж) - К.: Смолоскип, 2003. - 960с. - С. 289 - 297.
13. Осташко Т. Суспільно-політична діяльність В'ячеслава Липинського на тлі його листування / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія "Архів". Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. - Т.1. (А-Ж) - К.: Смолоскип, 2003. - 960 с. - С. 119 - 152.
14. Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський - ідеолог української демократичної хліборобської партії // http://www.ukrterra.com.ua/review/210/turchenko_zalisk.htm.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВОВУ). - Ф. 3866, оп. 1, спр. 78.
16. ЦДАВОВУ. - Ф. 3696, оп. 1, спр. 19, арк. 5 - 6, 9 - 11.
17. Шемет С. В. К. Липинський при громадській роботі // У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: наук. збірник / Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. - К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. - 390 с. - С. 175 - 185.

Чернявський В.В

УДК 94(477.73):341.324.6"1941/1944"

СТАТЕВО-ВІКОВИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ, ВИВЕЗЕНОГО НА ПРИМУСОВІ РОБОТИ ДО ТРЕТЬОГО РЕЙХУ В 1941-1944 РОКАХ. НА МАТЕРІАЛАХ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті на матеріалах м. Миколаєва досліджується динаміка вербувальних кампаній по набору робочої сили для Третього рейху в 1941-1944 роках в контексті професійного вікового та статевого складу вивезеного на примусові роботи населення.